

Joanna Wardęga

IDEOLOGICZNE PODSTAWY MAOISTOWSKIEGO NACJONALIZMU

W artykule zostaną przedstawione zagadnienia ideologiczne związane z nacjonalizmem¹ w Chinach maoistowskich. W języku chińskim na określenie narodu używa się różnych słów. Istnieje pojęcie *minzu*, oznaczające naród w sensie kulturowym, etnicznym, a także *guojia* – naród-państwo. Słowo *minzu* zostało w końcu XIX w. zaczerpnięte z japońskiego terminu *minzoku*, określającego „lud” lub „naród”. *Minzoku* również jest terminem stosunkowo młodym, bo dziewiętnastowiecznym, i najprawdopodobniej pochodzi z niemieckiego *Volk*. W końcu XIX i na początku XX w. twórcy państwa chińskiego, z Sun Yat-senem² na czele (i jego zasadą nacjonalizmu – *minzu zhuyi*), używali terminu *minzu* na określenie zarówno tworzonego przez nich na bazie Hanów narodu chińskiego (*Zhonghua minzu*), jak i samych grup etnicznych, w większości *Hanzu* i mniejszości narodowych jak Mongołowie czy Mandżurowie. *Minzu* to trwała wspólnota, którą wyróżniać może wspólne pochodzenie etniczne (jak *Hanzu*) czy organizacja polityczna (jak *Meiguo minzu* – naród amerykański). Może być także pojęciem bardzo szerokim, zbliżonym do „rasy”, jak *Alabo minzu* – Arabowie. W okresie maoizmu termin *Zhonghua minzu* został

¹ Termin nacjonalizm jest definiowany z różnych pozycji badawczych. Na potrzeby niniejszego artykułu przyjmuje się definicję w rozumieniu Anthony’ego D. Smitha. Nacjonalizm jest dla niego ruchem ideologicznym, którego celem jest osiągnięcie i zachowanie autonomii, jedności i tożsamości populacji ludzkiej. Jej członkowie tworzą rzeczywisty lub potencjalny naród, czyli nazwaną populację ludzką, dzielącą historyczne terytorium, wspólne mity i wspomnienia, masową, publiczną kulturę, ekonomię oraz wspólne dla wszystkich członków prawa i obowiązki. Por. A. D. Smith, *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, przeł. E. Chomicka, Warszawa 2007, s. 37.

² Sun Yat-sen, *San Min Chu I: The Three Principles of the People*, Szanghaj 1927; J. Leibold, *Positioning ‘minzu’ within Sun Yat-sen’s Discourse of Minzuzhuyi*, „Journal of Asian History” 2004, nr 38.

wyparty przez *Zhongguo Renmin* („lud państwa chińskiego”), ze słowem *renmin*, czyli „lud”. Obecnie *Zhonghua minzu* powraca – jak choćby w określeniu *Zhonghua minzu duoyuan yiti* („wieloelementowa jedność narodu chińskiego”). W komunistycznym państwie chińskim termin nacjonalizm (*minzuzhuyi*) uznawany był i jest za szkodliwy, wiązany z reakcyjnym przywiązaniem do korzeni etnicznych. Występuje w złożeniu „wąski nacjonalizm” (*xiaai minzu zhuyi*) i „nacjonalistyczny nihilizm” (*minzu xuwu zhuyi*). Natomiast pojęcie patriotyzm (*aiguozhuyi*) posiada wymowę jednoznacznie pozytywną. *Aiguozhuyi* implikuje państwowe rozumienie narodu – *ai*, oznacza kochać, *guo* – państwo.

U źródeł nacjonalizmu maoistowskiego

Teoretyczne podstawy nacjonalizmu maoistowskich Chin sięgają początku XX w. – widać je w pismach intelektualistów, którzy w 1921 r. tworzyli Komunistyczną Partię Chin: Li Dazhao i Chen Duxiu. Li Dazhao dostrzegał wielkie niebezpieczeństwo braku państwowości, utraty terytorium, a przede wszystkim w braku spójności i tożsamości narodowej. Według Chena funkcję państwa wypełnia tylko takie, które są w stanie inspirować patriotyzm. Ów patriotyzm rozumiany był przez niego jako właśnie miłość do państwa. Problemem był jednak brak idealnej organizacji państwowej. W tej sytuacji Li Dazhao zaproponował inne rozumienie patriotyzmu – jako akt tworzenia idealnego państwa, udoskonalanie go, a także poszerzanie jego władzy na wszystkich obywateli. Naród zaś miał się składać z tych, którzy kochali swoje państwo. W ten sposób doszło do włączenia patriotyzmu w ideologię państwową. Gdy więc ukonstytuował się już określony układ polityczny, ci, którzy wystąpiliby przeciwko niemu i nie zachowali wobec niego lojalności, automatycznie wyklucziliby się z narodu³.

Od lat 20. XX w. dwie siły polityczne: Chińska Partia Narodowa (*Guomindang*) oraz Komunistyczna Partia Chin były politycznymi rywalami, choć dwukrotnie wchodziły ze sobą w koalicję. Obie były wspierane przez Komintern, zarówno finansowo, jak i przez działalność radzieckich doradców. Pod względem organizacyjnym obie partie miały strukturę lenińską, z organizowanymi zjazdami i komitetami na różnych szczeblach. Obie przedstawiały jednak własne koncepcje nacjonalistyczne.

We wczesnym okresie swojego istnienia Komunistyczna Partia Chin popierała monoetniczny typ narodu. W lipcu 1922 r., podczas II Kongresu Narodowego, KPCh przyjęła rezolucję „Międzynarodowy imperializm i Chiny a Komunistyczna Partia Chin”. Tego typu dokumenty były zwykle wymuszane przez Komintern na partiach komunistycznych w państwach, które posiadały kolonie. W przypadku Chin chodziło o poparcie KPCh dla walki o niepodległość niechińskich ludów

³ J. Fitzgerald, *The Nationless State: The Search for a Nation in Modern Chinese Nationalism*, [w:] *Chinese nationalism*, red. J. Unger, M. E. Sharpe, New York–London 1996, s. 69–71.

w rejonach przygranicznych. Związek Radziecki zaangażował się bowiem w tworzenie państw w Mongolii i Xinjiangu. Ludy niechińskie miały ustanowić swoje własne państwa, by następnie dobrowolnie włączyć się do chińskiej republiki w ramach federacji republik, na wzór Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁴. Niechińskie ludy przygraniczne – jak Mongołowie, Tybetańczycy i Ujgurzy – w Chinach uznawane były zaś przez partię za „obce rasy” (*yizhong minzu*). Zaliczano je do prymitywnych, nomadycznych i z tej przyczyny pierwotnie pozostawały poza zainteresowaniem komunistów. Co więcej, w kalkulacjach Kominternu tereny przygraniczne nie należały już do chińskiej strefy wpływu.

Wśród pierwszych dokumentów KPCh, poświęconych w całości zagadnieniom etnicznym, był raport Wang Jiaxianga z 1931 r. na temat mniejszości narodowych. W rezolucjach, będących odpowiedzią na niego, partia potwierdzała absolutne i bezwarunkowe poparcie dla praw mniejszości do wyboru własnej przyszłości – wybór miał być dokonany przez masy pracujące danej zbiorowości. Możliwości wyboru zostały jednak ograniczone, można było: dołączyć się do chińskiego państwa komunistycznego na zasadzie federacji, zorganizowania regionu autonomicznego w obrębie państwa chińskiego albo utworzenia własnego niepodległego państwa. Preferowaną przez KPCh drogą było odrodzenie Chin jako państwa bez narodowych barier, w którym „zacofane mniejszości” uzyskałby szansę rozwoju gospodarczego oraz ochrony własnej kultury⁵.

W czasie Długiego Marszu (1934–1935) komuniści przechodzili przez obszary bardzo zróżnicowane etnicznie, m.in. prowincje Guizhou, Yunnan, Sichuan, Gansu. Zaczęli wówczas napotykać ludy niechińskie i starali się uzyskać poparcie tych społeczności, a zwłaszcza ich przywódców. W „Czerwonej Gwieździe” publikowano teksty potępiające dotychczasowy szowinizm Hanów. Próbowano udowodnić, że komuniści wolni są od uprzedzeń i że głęboko interesują się lokalnymi kulturami, zwyczajami, językami, a nawet religiami. Lokalnym przywódcom obiecywano prawo do samostanowienia i przywileje w ramach nowego państwa komunistycznego. Mimo wysiłków ta działalność propagandowa nie spotykała się jednak z większą przychylnością. Zhang Guotao, jeden z twórców KPCh, w pamiętnikach pisał, że nie ufał Tybetańczykom i że czuł się wśród nich jak na obcej ziemi. Co najważniejsze, wycofujący się przed naporem narodowców komuniści nie byli w stanie zaoferować tym ludom „narodowego wyzwolenia”⁶.

W 1937 r., już po inwazji japońskiej, KPCh w raporcie do Kominternu opisywała podstawy chińskiego nacjonalizmu: sprzeciw wobec japońskiej okupacji północnych i północnowschodnich Chin oraz Mongolii Wewnętrznej, obrona chińskiego terytorium i suwerenności. W sprawie praw mniejszości narodowych zapo-

⁴ *Resolution on International Imperialism and China and the Chinese Communist Party, July 1922*, [za:] Liu Xiaoyuan, *Communism, Nationalism, Ethnicism, and China's "National Question", 1921–1945*, [w:] *Chinese Nationalism in Perspective: Historical and Recent Cases*, red. G. C. X. Wei, Liu Xiaoyuan, Westport CT 2001, s. 123.

⁵ Liu Xiaoyuan, *Communism, Nationalism, Ethnicism...*, s. 128.

⁶ *Ibidem*, s. 132–134.

wiadano dążenie do równości i samostanowienia oraz budowę chińskiej republiki na podstawie wolnego związku wszystkich narodów Chin⁷.

Nową, bardziej spójną teoretycznie, koncepcję narodu chińskiego (jako *Zhonghua minzu*) przedstawił w 1938 r. Yang Song z KPCh. Była to propozycja przeciwstawiająca się japońskiej propagandzie wojennej, negującej istnienie narodu chińskiego. Według okupantów bowiem Chińczycy dzielili rasę i kulturę z Japończykami (*tongwen tongzhong*), którzy przybyli, aby wyzwolić ich spod jarzma rasy białej i wspólnie stworzyć Wielką Wschodnioazjatycką Strefę Wspólnego Dobrobytu. Yang Song krążył wówczas w ramach stalinowskiego rozumienia narodu jako „wytworzonej historycznie, trwałej wspólnoty ludzi, powstałej na gruncie wspólnoty języka, terytorium, życia ekonomicznego i układu psychicznego, przejawiającego się w kulturze”⁸. Yang kwalifikował naród chiński jako „nowoczesny naród”, odcięty od tradycji, który trwa w nieprzerwanym procesie rekonfiguracji. Etnicznie naród chiński miał składać się z Hanów oraz innych ludów, które uznawano za historycznie z nimi zasymilowane. Termin „mniejszości narodowe” oznaczał społeczności etniczne, które nie były jeszcze członkami narodu chińskiego, ale mogły mieć status narodów. Chiny zatem posiadały nowoczesny naród (Chińczyków), ale równocześnie były państwem wielonarodowym. Naród chiński był dominujący i reprezentował całe państwo za granicą. Yang Song twierdził, że w sytuacji zagrożenia zewnętrznego narody niechińskie nie powinny realizować swojego prawa do samostanowienia, ponieważ groziłoby to opanowaniem ich przez Japończyków⁹. W obliczu agresji japońskiej wszystkie narody zamieszkujące państwo powinny się zjednoczyć. Ta pluralistyczna koncepcja narodów Yang Songa nie odpowiadała jednak Mao Zedongowi, któremu przypominała system wielopartyjny albo klasowy, a przecież Chiny miały dążyć do jedności. Mao twierdził, że mniejszości powinny mieć prawo do decydowania o sobie, pod warunkiem, że uczestniczą w walce z Japończykami oraz przyłączą się z Hanami do jednolitego państwa¹⁰. Koncepcja Mao, choć trudna do obrony przed Kominternem, była przydatna do mobilizacji poparcia dla partii.

Wśród zarzutów, którymi się wzajemnie obrzucali komuniści i członkowie Guomindangu, najpoważniejsze dotyczyły zdrady narodowej. Chiang Kai-shek uważał, że

komuniści nie mogą być lojalnymi wobec ojczyzny, są pozbawieni patriotyzmu i świadomości narodowej. Nie odczuwają miłości dla swojego kraju, lecz specjalnie działają przeciwko narodowym interesom. Dopuszczają się ludobójstwa na własnym ludzie¹¹.

⁷ Letter from the CCP Central Committee to the Komintern on a “Draft Program for National Unity”, June 27, 1937.

⁸ J. Stalin, *Marksizm a kwestia narodowa*, [w:] idem, *Dziela*, t. 2, Warszawa 1949, s. 303.

⁹ Yang Song, *On Nation*, 01.08.1938.

¹⁰ Mao Zedong, *On the New Phase*, 12–14.10.1938.

¹¹ J. Fitzgerald, *The Nationless State...*, s. 78–79.

Walka z komunistycznym przeciwnikiem była więc ogłaszana jako prowadzona w imię ocalenia narodu. Z kolei komuniści uważali, że Guomindang w całym okresie sprawowania władzy nie uczynił niczego dla narodu. Peng Dehuai tuż po rozpoczęciu wojny z Japonią wypominał: „Chiang Kai-shek i zdrajcy znieważają Chińczyków, twierdząc, że są oni w większości niepiśmienni, ale oni sami, zdrajcy sprzedający naród, kształcili się w Japonii”¹². Nawet podczas drugiego „zjednoczonego frontu”, mimo oficjalnego sojuszu, głównym przeciwnikiem dla Mao nie była Japonia, lecz Guomindang. Chiang Kai-shek uchodził wówczas za głównego przywódcę Chin w wojnie z najeźdźcą, odnosił także sukcesy na arenie międzynarodowej – doprowadził do rezygnacji z terytorialnych roszczeń Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii (z wyjątkiem praw do Hongkongu), do przyjęcia Chin do Wielkiej Czwórki oraz przyznania im stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Mao nie mógł jednak pogodzić się z wizerunkiem Chianga jako budowniczego nowoczesnych Chin. Prowadził więc program reedukacji, przekonując, że to KPCh i on sam są twórcami chińskiego narodu¹³.

Przed 1949 r., podczas wojny z Japończykami, KPCh promowała międzyetniczną współpracę w Chinach, a antyhanowski nacjonalizm mniejszości musiał być opanowany. Oficjalnie prowadzono walkę zarówno przeciwko szowinizmowi Hanów, jak i „wąskiemu nacjonalizmowi” (*xiaazi minzu zhuyi*) wśród mniejszości. Walker Connor pisał, że w Związku Radzieckim strategia leninowska w sprawie problemu narodowego polegała na obietnicach suwerenności przed przejściem władzy, a po przejściu władzy na natychmiastowej jej likwidacji¹⁴. KPCh znalazła inne wyjście: jeszcze przed przejściem władzy wycofała się z wcześniejszych obietnic pod pozorem szczególnych okoliczności.

Sinizacja marksizmu przez Mao Zedonga

Początkowy marksizm opowiadał się przeciwko nacjonalizmowi, był ideą ponadnarodową i anarodową¹⁵. W „Manifeście Partii Komunistycznej” Karol Marks i Fryderyk Engels pisali, że proletariat nie ma ojczyzny. Wzajemna wrogość narodów miała zaś zniknąć wraz z usunięciem przeciwieństw klasowych. Z drugiej jednak strony Marks popierał niektóre ruchy narodowyzwoleńcze, jak polski czy irlandzki, uznając, że niepodległość może pomóc w walce o wyzwolenie proletariatu. Engels w 1845 r. stwierdził, że

proletariat we wszystkich krajach ma jeden i ten sam interes, jednego i tego samego wroga, jedną i tę samą walkę. Wielkie masy proletariackie są, z natury, wolne od przesądów narodowych,

¹² E. Snow, *Random Notes on Red China (1936–1945)*, Cambridge 1957, s. 107.

¹³ Jung Chang, J. Halliday, *Mao*, Warszawa 2007, s. 252–253.

¹⁴ W. Connor, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton 1984, s. 38.

¹⁵ Por.: K. Tyszka, *Nacjonalizm w komunizmie. Ideologia narodowa w Związku Radzieckim i Polsce Ludowej*, Warszawa 2004, s. 37–44.

a ich nastawienie antynacjonalistyczne. Tylko proletariusze mogą zniszczyć narodowość i doprowadzić do braterstwa między narodami¹⁶.

Włodzimierz Lenin, w odpowiedzi na manifest Związku Ormiańskich Socjaldemokratów, pisał:

„Nie jest rzeczą proletariatu głoszenie federalizmu i autonomii narodowej, nie jest rzeczą proletariatu wysuwanie tego rodzaju żądań, które nieuchronnie sprowadzają się do żądania utworzenia autonomicznego państwa klasowego¹⁷.”

Sprzeciwiał się rozdrobnieniu walki klasowej pomiędzy różnymi narodami. Według niego „jedynie w szczególnych, wyjątkowych wypadkach możemy wysuwać i aktywnie popierać żądania zmierzające do stworzenia nowego państwa klasowego¹⁸”. Chodziło o emancypację państw kolonialnych i półkolonialnych – jedynie na pewnym etapie rewolucja proletariacka mogła być także rewolucją narodową. Lenin uważał, że „partia proletariatu powinna być zawsze i bezwzględnie przeciwna wszelkiej próbie wpływania z zewnątrz przemocą lub niesprawiedliwością na narodowe samookreślenie¹⁹”. Wyzwolenie narodowe nie było jednak celem autonomicznym, lecz miało służyć obaleniu kapitalizmu. Wszelkie formy dominacji jednego narodu nad drugim miały bowiem służyć umacnianiu pozycji kapitalistów, którzy poprzez antagonizowanie klas pracujących różnych krajów dążą do osłabienia jedności proletariatu. Nic więc dziwnego, że chińscy leniniści atakowali burżuazyjne, feudalne i biurokratyczno-kapitalistyczne państwo, jakim w ich oczach była Republika Chińska, za nieodpowiednią reprezentację chińskiego narodu. Z kolei Józef Stalin uważał, że dla proletariatu ważniejsza jest walka z caratem na płaszczyźnie klasowej:

„samowładztwo rosyjskie, będąc najzaciętszym wrogiem proletariatu Rosji, przeciwdziałała stale sprawie zjednoczenia proletariuszy. Po zbójceku prześladowuje kulturę narodową, język, obyczaje i instytucje „obcych” narodowości Rosji²⁰.”

Stalin przeciwny był jednak zbyt niemu naciskowi na walkę narodowyzwoleńczą – włączenie w nią uzależniał od świadomości klasowej proletariatu i przestrzegał, że „każdy taki ruch wychodził na korzyść burżuazji, deprawował i kaleczył samowiedzę klasową proletariatu²¹”.

¹⁶ F. Engels, *The Festival of Nations in London*, [w:] *Collected Works 1845–48*, t. 6, Londyn 1976, s. 6.

¹⁷ W. Lenin, *O manifestcie Związku Ormiańskich Socjaldemokratów*, [w:] idem, *Dziela*, t. 7, Warszawa 1985, s. 98.

¹⁸ Idem, *Kwestia narodowa w naszym programie*, [w:] *Dziela...*, t. 7, s. 217.

¹⁹ Idem, *O manifestcie Związku...*, s. 99.

²⁰ J. Stalin, *Jak pojmuje socjaldemokracja kwestię narodową?*, [w:] idem, *Dziela...*, t. 1, s. 52.

²¹ *Ibidem*, s. 65.

Ze względu na znaczne różnice występujące w poszczególnych państwach marksizm musiał się dostosowywać do lokalnych wymogów. Mao Zedong, nie mogąc zastosować bezpośrednio teorii Marksa do społeczeństwa chińskiego, musiał dokonać sinizacji marksizmu-leninizmu. Uważał, że chiński komuniści

nie powinni przyjmować zachodnich wytworów bezkrytycznie, lecz jak jedzenie – najpierw przeżuć je, przetrawić, przyjąć to, co odżywcze i odrzucić niepotrzebne elementy, zanim będą mogły nas odżywiać²².

Musiał zatem połączyć chińską tożsamość z wizją socjalizmu. Mao stosował więc dawną regułę chińskiej zasady i zagranicznych metod *ti-yong*, aby zachować między nimi równowagę. Odwoływał się przede wszystkim do tradycji legistów, natomiast do konfucjanizmu nawiązywali w pewnych okresach inni przywódcy, jak Liu Shaoqi czy Zhou Enlai. Kres sięgania do dawnych tradycji chińskich położyły jednak kolejne kampanie ideologiczne, z rewolucją kulturalną jako apogeum.

Problemem podstawowym dla chińskich marksistów już we wczesnym okresie kształtowania ideologii KPCh był brak miejskiego proletariatu, dlatego chińska rewolucja musiała oprzeć się na innej klasie. W przekładach zastosowano tłumaczenie nowego terminu „proletariat” jako „klasa nieposiadająca własności” (*wuchan jieji*). Pojęcie to w chińskiej rzeczywistości odnosiło się przede wszystkim do biednego chłopstwa i bezrolnych. Problem stanowiła także periodyzacja dziejów stosowana przez Marksa. Według interpretacji chińskich marksistów feudalizm w Chinach istniał przez ponad dwa tysiące lat, a kapitalizm jedynie kilkadziesiąt – od rewolucji burżuazyjno-demokratycznej zapoczątkowanej przez Ruch Czwartego Maja w 1919 r.²³

Rys nacjonalistyczny w chińskim komunizmie powiązany jest niewątpliwie z osobą samego Mao Zedonga. Jego nacjonalizm widoczny był w nastawieniu antyjapońskim i antyzachodnim czy w relacjach z Moskwą i nie zmieniał się tak bardzo, jak wiele innych jego idei. Skupiał się na cierpieniach i poniżeniach doznawanych przez naród chiński, którym kres mogła przynieść wyłącznie rewolucja umożliwiająca Chińczykom uwolnienie swojego geniuszu narodowego.

Mao przejawiał tendencje nacjonalistyczne już w swoich wczesnych pracach, zanim w 1920 r. „nawrócił się” na marksizm. W wieku 26 lat, latem 1919 r. opublikował tekst *Wielka unia mas ludowych*. Umieścił go w redagowanym przez siebie piśmie „Przegląd rzeki Xiang” (Xiang Jiang Pinglun), organie prasowym bojowego związku zawodowego studentów i nauczycieli (ukazało się tylko pięć numerów pisma). Tekst napisany został w duchu Ruchu 4 Maja, miał wymowę prozachodnią – miało się to jednak wkrótce zmienić. We fragmencie „Ku nowej złotej erze”²⁴ krytykował przeszłość – przez tysiące lat Chińczycy byli niewolnikami

²² Mao Zedong, *On New Democracy*, [w:] Marxists Internet Archive, www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-2/mswv2_26.htm [13.04.2009].

²³ J. King Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa–Gdańsk 2003, s. 294–300.

²⁴ Mao Tse Tung, *Toward the New Golden Age*, [w:] *The Political Thought of Mao Tse-Tung*, red. S. R. Schram, F. A. Praeger, New York 1963, s. 105–106.

cesarskimi, a i cesarz był niewolnikiem – niewolnikiem Niebios. Mao wzywał do zjednoczenia całego narodu chińskiego w dążeniu do stworzenia epoki chińskiej doskonałości i chwały.

W nacjonalizmie Mao duma z osiągnięć chińskiej cywilizacji ujawnia się także później, choć zazwyczaj przy zaznaczeniu, że prawdziwa wielkość Chin dopiero nadejdzie, dzięki rewolucji. Owa krytyczno-pochwalna ambiwalencja widoczna jest w tekstach, w których nawiązywał do chińskiej historii. W 1939 r. Mao pisał o chińskiej cywilizacji, że zawsze chlubiła się wysoko rozwiniętym rolnictwem i rzemiosłem, że wielu wybitnych myślicieli, uczonych, wynalazców, mężów stanu, strategów, a także literatów i artystów (te dwie ostatnie kategorie dodał w 1951 r.) przyczyniło się do rozwoju wielkiej chińskiej kultury.

Wszystkie narodowości Chin, pisał Mao, a zwłaszcza Hanowie, „ukochały wolność i posiadają rewolucyjne tradycje, tradycje oporu przeciwko uciskowi”²⁵. Mao ukazywał swoje spojrzenie na dzieje Chin także w poezji. W 1936 r. ułożył wiersz „Śnieg”²⁶, ogłoszony w 1945 r. przy okazji spotkania z Chiang Kai-shekiem. Krytykował w nim gloryfikację przeszłości, przytaczając nazwiska uznawanych za wielkich przywódców pierwszego cesarza Qin Shihuangdi, cesarza Wudi z dynastii Han, cesarza Taizonga z dynastii Tang, cesarza Taizu z dynastii Song i Czyngis-chana. I konkludował: ludzi o prawdziwie wielkim i szlachetnym sercu można znaleźć jedynie w czasach współczesnych.

Mao Zedong uznawał KPCh za jedyne prawdziwego dziedzica „wspaniałej kultury narodowej”, która wykształciła się w długotrwałej historii Państwa Środka. W pochodzącym z 1940 r. tekście „O nowej demokracji”²⁷ przedstawił historię Chin według marksowskiej periodyzacji dziejów. Od dynastii Zhou Chiny były feudalne, a dopiero wraz z inwazją zagranicznych kapitalistów przekształciły się w państwo półkolonialne i półfeudalne.

W roku 1940, gdy tekst powstawał, Chiny miały być zróżnicowane – nadal półfeudalne, ale też kolonialne pod panowaniem japońskim i półkolonialne pod władzą Guomindangu. I z tym stanem należało walczyć, przede wszystkim przez rewolucję socjalistyczną. Efektem miało być stworzenie „kultury nowej demokracji” – powiązanej z godnością narodową i dążeniem do niepodległości. W jej tworzeniu mogły być wykorzystane elementy zagranicznej postępowej kultury, choć Mao sprzeciwiał się dominacji westernizacji. Co do włączania kultury dawnych Chin – wzywał do poszanowania pewnych jej elementów. Należało odrzucić „feudalne śmieci”, a przyjąć demokratyczną esencję. Nade wszystko, jak pisał Mao, należało zachować krytyczną postawę, unikać wychwalania przeszłości i spoglądać w przyszłość.

²⁵ Idem, *The Chinese People*, [w:] *The Political Thought of Mao...*, s. 106–107.

²⁶ Idem, *Snow*, [w:] *Marxists Internet Archive...* [03.05.2009].

²⁷ Idem, *On New Democracy*, [w:] *Marxist Internet Archive...* [13.04.2009].

Mao Zedong nie dostrzegał żadnej sprzeczności w marksistowskim internacjonalizmie i patriotyzmie. Już w październiku 1938 r. w przemówieniu „Pozycja Komunistycznej Partii Chin w wojnie narodowej”²⁸ wypowiadał się na temat patriotyzmu w rozumieniu chińskich komunistów. Utrzymywał, że komunista, będąc internacjonalistą, równocześnie nie tylko może, ale wręcz musi być patriotą. Twierdził, że zwycięstwo Chin nad imperialistami pomoże także innym narodom, zatem dla Mao, w wojnie o narodowe wyzwolenie „patriotyzm to urzeczywistnienie internacjonalizmu”. W wymiarze wewnętrznym chiński proletariat może bowiem uzyskać wyzwolenie tylko w państwie, które będzie wolne. Dlatego walka o niepodległość miała być w czasie wojny chińsko-japońskiej ważniejsza od walki klasowej. Mao wiedział bowiem, że Chińczycy nie zgodzą się na porzucenie niezależności w imię ideologii komunistycznej. Z drugiej strony dostrzegał problem niewystarczającego poziomu narodowej świadomości, braku szacunku dla własnego narodu i narodowej pewności siebie jako wyniku słabości militarnej, gospodarczej, politycznej, problemów ustrojowych i korupcji. Uważał, że właśnie rolą chińskich komunistów jest rozwój tych cech i jedności narodowej.

W tym samym przemówieniu Mao określił zasady sinizacji marksizmu. Przypomniął, że współczesne Chiny wyrosły z dawnego cesarstwa i nie można się od historii odcinać, lecz należy wybrać z niej elementy wartościowego dziedzictwa narodowego. Uważał, że chińscy komuniści mogą wdrażać marksizm tylko wtedy, gdy jest on zintegrowany ze szczególnymi cechami Chin i gdy przyjmie konkretną formę narodową. Pisał, że chińscy komuniści, „którzy są częścią wspaniałego narodu chińskiego, ciałem z jego ciała, krwią z krwi”²⁹, nie mogą mówić o marksizmie w izolacji od cech chińskich. Aby lud zrozumiał i chciał słuchać komunistów, należy zachodnie abstrakcyjne „gadanie i doktrynerstwo” zastąpić żywym chińskim stylem.

Podsumowując, myśl Mao Zedonga stanowi sinizację marksizmu-leninizmu. Główną cechą chińskiego marksizmu stał się nacjonalizm wynikający zwłaszcza z dumy z własnej cywilizacji. Podczas VII Zjazdu KPCh w czerwcu 1945 r. maoizm uznano za myśl przewodnią partii. Nawiązanie do nacjonalizmu w obliczu japońskiej inwazji przyniosło KPCh popularność i znaczący wzrost liczby członków. Sukces rewolucji maoistowskiej zależał więc nie tyle od umiejętności mobilizacji upośledzonych mas w imię walki klasowej, ale od odpowiedniego akcentowania walki o niepodległość narodową. Z jednej strony chińska „klasa nieposiadająca własności” miała rządzić we własnym kraju, a z drugiej – uzyskać nie tylko niepodległość, ale i równoprawny status wśród innych państw. A wszystko to zapewnić miała rewolucja pod przywództwem Komunistycznej Partii Chin.

²⁸ Idem, *The role of the Chinese Communist Party in the National War*, [w:] *Selected Works of Mao Tse-Tung*, t. 2, New York 1954, s. 244–261.

²⁹ *Ibidem*, s. 260.

Nacjonalizm klasowy – eliminacja wrogów wewnętrznych

Po zakończeniu wojny domowej i ustanowieniu nowego państwa w 1949 r. zwycięscy komuniści stanęli przed potrzebą nie tylko odbudowy, ale prawdziwego zjednoczenia kraju. Rozwijali propagandę jedności narodowej, nowych celów i osiągnięć. Dla wzrostu świadomości narodowej przydatna była identyfikacja wroga – zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Początkowo starano się pokazać jednolite oblicze narodu, usuwając z niego tylko nieliczne grupy, naznaczone stygmatem wroga wewnętrznego. Z czasem zaostrzyła się walka klasowa i narodowa zarazem. Najbardziej intensywny nacjonalizm obserwowany był w latach 1949–1969. Wówczas poczucie zagrożenia zewnętrznego było najbardziej realne – wojna koreańska, następnie kryzys tajwański w połowie lat 50., późniejszy konflikt z Sowieciami. W początkach rewolucji kulturalnej także widoczne są przejawy nacjonalizmu – etnicznego nacjonalizmu Hanów w wykonaniu czerwonogwardzistów, którzy z pogardą traktowali inne narodowości i wykazywali silną ksenofobię.

W początkowej fazie istnienia rozwoju infrastruktury nowego państwa nacjonalizm wzrastał wraz z intensyfikacją komunikacji między „twórcami narodu” a jego potencjalnymi członkami. Po zakończeniu wojny chińsko-japońskiej i wojny domowej Chińska Republika Ludowa była krajem wyniszczonym gospodarczo i demograficznie. Z radziecką pomocą doszło jednak do szybkiego rozwoju transportu i komunikacji. We wczesnych latach 50. epitet „patriotyczny” dodawany był do wszelkich ruchów społecznych i kampanii, jak np. Patriotyczny Ruch Zwiększenia Produkcji, Patriotyczna Kampania Zdrowotna, Patriotyczna Kampania Edukacji Ideologicznej, przeprowadzona wśród intelektualistów, czy Patriotyczna Kampania Współzawodnictwa w Produkcji. Były one tworzone w okresie wojny koreańskiej jako składowa większego ruchu – „Sprzeciwiać się Stanom Zjednoczonym, pomagać Korei” (*Kang Mei yuan Chao*).

Jednym z pierwszych celów nowej władzy było upowszechnienie edukacji, zwłaszcza likwidacja analfabetyzmu – służyło temu m.in. ujednoczenie w szkolnictwie standardowego języka *putonghua* i uproszczenie języka pisanego. Znaczenie wspólnego języka dla tworzenia nowego narodu podkreślało wielu teoretyków narodu, jak choćby Benedict Anderson, który narodzin wyobrażonej wspólnoty narodowej szukał w fakcie uświadomienia sobie przez nią istnienia licznej grupy użytkowników tego samego języka³⁰. Przy czym w przypadku Chin wielość dialektów nie została do dzisiaj przezwyciężona, choć dzięki rozwojowi edukacji i ogólnokrajowych środków masowego przekazu udało się upowszechnić język standardowy.

Doktrynę państwową ChRL zdominował nacjonalizm państwowy. Pod koniec 1949 r. nowe państwo kontrolowało już większość terytorium dawnego cesarstwa, a zamierzano włączyć nowe obszary, jak Tybet, Xinjiang czy Tajwan.

³⁰ B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, przeł. S. Amsterdamski, Kraków 1997, s. 48–56.

Władza nie mogła sobie pozwolić na rezygnację z tych terenów w imię lokalnych, potencjalnie prowadzących do secesji, nacjonalizmów etnicznych. Nowy model państwa współgrał z przyjmowanym wówczas modelem stalinowskim, włączającym mniejsze narody w jedno wielonarodowościowe państwo. Kultura nowego narodu chińskiego to nie tylko kultura Hanów, ale także innych narodowości. Od nich wszystkich wymagano lojalności wobec państwa.

W analizie chińskiego narodu okresu maoizmu uwzględnić trzeba element klasowy. Po 1949 r. maoiści przystąpili do konsolidacji władzy w państwie, a nacjonalizm oparł się na walce klas. Przynależność klasowa wkroczyła do dyskursu nacjonalistycznego jako alternatywa dla obywatela czy rasy. Nacjonałiści z KPCh upierali się przy walce między różnymi narodowymi formacjami klasowymi. To stadium nacjonalizmu trwało do końca epoki Mao. Dopiero w 1979 r., trzy lata po śmierci Przewodniczącego i zakończeniu rewolucji kulturalnej, przywrócono obywatelstwo chińskie milionom ludzi, którzy wcześniej w wyniku wewnętrznych tarć politycznych zostali go pozbawieni.

Pojęcie klasy pierwotnie pojawiło się w nieco innym kontekście. Mimo iż naród i klasa to odmienne pojęcia, Chińczycy marksiści połączyli je w dyskursie narodowym. Dla Li Dazhao świadomość klasowa nie miała wymiaru socjoekonomicznego, lecz przede wszystkim moralny. O walce klasowej na arenie międzynarodowej Li pisał, że narody cierpiące z powodu imperialistycznych agresorów należały do międzynarodowego proletariatu a narody opresorzy – do międzynarodowej burżuazji. Nawiązywał w tym do *Manifestu Partii Komunistycznej*, w którym Marks i Engels pisali o narodach chłopskich i narodach burżuazyjnych³¹. Naród chiński został przyrównany do upośledzonej klasy w światowym kapitalizmie, podobnie jak indyjski czy indonezyjski, i miał być narodowym proletariatem w świecie rządonym przez europejskie narody – burżuazję.

Mao powiązał walkę narodowowyzwoleńczą z walką klasową już w latach 30., po incydencie mukdeńskim, który uznawał za pierwszy krok japońskiej kolonizacji Chin. W raporcie z grudnia 1935 r. („O taktyce przeciwko japońskiemu imperializmowi”)³² podzielił klasy społeczne według reakcji na japońską agresję. W jego oczach wszyscy chłopci i robotnicy domagali się walki obronnej, były to klasy najbardziej zdecydowane i zdeterminowane. Podobnie przedstawiciele drobnej burżuazji i studenci, którzy rozpoczęli już w tym czasie akcje antyjapońskie. Po drugiej stronie, w obozie zdrajców, znalazły się: narodowa burżuazja, wielcy kupcy i właściciele ziemscy, a także Guomindang. W opinii Mao powyższe grupy uznały, że bardziej zaszkodzi im rewolucja niż imperializm. A zatem nie miało dla nich znaczenia to, czy staną się „niewolnikami Japonii”, ponieważ już dawno stracili poczucie tożsamości narodowej i realizują interesy obcych mocarstw.

³¹ K. Marks, F. Engels, *Manifest Partii Komunistycznej*, [w:] Marxists Internet Archive... [25.05.2009].

³² Mao Tse-Tung, *On Tactics Against Japanese Imperialism (December 27, 1935)*, [w:] *Mao's Road to Power: Revolutionary Writings 1912–1949*, t. 5, red. S. R. Schram, M. E. Sharpe, New York 1999, s. 86–93.

Mao widział szansę na jakąkolwiek zmianę w przypadku narodowej burżuazji, która przecież uczestniczyła w rewolucji 1911 r. i nie była tak bardzo skażona przez feudalizm jak właściciele ziemscy.

Po utworzeniu ChRL partia uzyskała możliwość pełniejszego rozwinięcia walki klasowej. Społeczeństwo zostało podzielone na dwie kategorie, dwie klasy: rewolucyjną i kontrrewolucyjną. Tę pierwszą uznawano za tożsamą z całym narodem chińskim. Interesy klasy rewolucyjnej współgrały z celami całego państwa – były nimi jedność i niepodległość. Natomiast klasa kontrrewolucyjna była z natury nastawiona antynarodowo. W 1949 r. podczas obchodów rocznicy utworzenia KPCh Mao określał, kim jest lud³³. Miały go tworzyć klasy: robotnicy, chłopstwo, drobna burżuazja miejska i narodowa burżuazja. Te cztery klasy są przedstawione na fladze ChRL jako orbitujące wokół największej gwiazdy, czyli państwa ludowego. Pozostałe klasy: właściciele ziemskich i biurokratycznej burżuazji zostały wykluczone z pojęcia „lud”. Z czasem, jeszcze w pierwszej dekadzie istnienia państwa komunistycznego, z ludu wyeliminowano także drobną i narodową burżuazję.

Jednakże, aby zapewnić sobie przynależność do ludu, nie wystarczyło urodzić się czy pracować jako chłop czy robotnik. Ważniejszym kryterium była „postawa klasowa”, wyrażana poprzez poparcie dla Mao. Sam Przewodniczący przypisał sobie prawo do określania ludu i do reprezentowania go oraz prawo do identyfikowania jego kategorii. Klasa, jak naród, mogła oznaczać wszystko, co chcieli jej samomianujący się reprezentanci.

Intelektualista Fang Lizhi wspominał, jak w czasach maoizmu krytykowano starych nauczycieli, a oni bronili się, że są przecież patriotami. Pytano ich: „ale jaki kraj kochasz? Komunistyczny czy guomindangowski?”. Patriotyzm nie oznaczał wówczas bowiem miłości do miejsca pochodzenia, rzek, ziemi, miast, tylko miłość do państwa³⁴. I to do konkretnego państwa, rządzonego przez KPCh. To tworzyło polityczne kryteria przynależności do narodu i wiązało pojęcie obywatela i klasy. Jeśli członkostwo w narodzie wynika z członkostwa w państwie, w systemie władzy, to osoby pozbawione władzy i uczestnictwa w państwie nie mają narodu, do którego mogą się odwołać. Naród jest ciałem złożonym wyłącznie z tych, którym państwo dało władzę.

Mao wyróżniał trzy rodzaje patriotyzmu: prawdziwy, fałszywy i półprawdziwy³⁵. Prawdziwi patrioci odcinają się i zrywają kontakty z imperialistami i guomindangowskimi agentami z Tajwanu. Fałszywi patrioci, według Mao, pod płaszczykiem patriotyzmu utrzymują kontakty z tymi wrogami. I wreszcie, typ mieszany, półprawdziwy, to ci, których działalność zależy od sytuacji: jeśli nie wybuchnie III wojna światowa i Chiang Kai-shek nie powróci, będą popierali KPCh, ale jeśli wojna wybuchnie, to mogą się opowiedzieć po stronie Guomindangu. Mao uzna-

³³ J. Fitzgerald, *The Nationless State...*, s. 78.

³⁴ *Ibidem*, s. 84–85.

³⁵ Mao Tse-Tung, *Criticize the Reactionary Thought of Liang Shuming*, [w:] *The Writings of Mao Zedong, 1949–1976*, red. M. E. Sharpe, New York 1986, s. 399.

wał, że większość Chińczyków to jednak prawdziwi patrioci i że ta kategoria od chwili utworzenia ChRL staje się coraz liczniejsza. Z jego pism również wynika, że utożsamiał patriotyzm, miłość do ojczyzny z miłością do partii komunistycznej. Według tej zasady określał też wrogów ojczyzny.

We wczesnych latach 50. wrogiem wewnętrznym były te wszystkie siły, które mogły się sprzeciwiać kolektywizacji i reformie rolnej. W 1950 r. Mao wymieniał: imperialistów, reakcjonistów z Tajwanu i Tybetu, agentów i bandytów z Guomindangu, wielkich właścicieli ziemskich, kręgi religijne, będące pod wpływem imperialistów, reakcjonistów³⁶. Uznawał, że w stosunku do wrogów państwo powinno stosować surowe metody i kiedy jest to niezbędne, zakazywać im uczestnictwa w życiu politycznym i zmuszać do pracy i reedukacji w celu przekształcenia w „nowych ludzi”³⁷. W tym samym tekście pisał też o zupełnie przeciwnych, demokratycznych, metodach, jakie powinny być stosowane w odniesieniu do „ludu” – traktował te dwie kategorie rozdzielnie. A zatem, wróg nie należy do ludu, jest wykluczony z narodu. Nie oznacza to koniecznie fizycznej eliminacji – według Mao nie więcej niż 10 do 20 procent aresztowanych powinno być skazywanych na karę śmierci³⁸. Stosując takie metody, mógł dość szybko ogłosić pewien sukces. Dwa lata po utworzeniu ChRL, otwierając obrady Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej Chin (ówczesnego jedyne go organu ustawodawczego), Mao obwieścił, że udało się zjednoczyć „wszystkie narodowości, wszystkie demokratyczne klasy, wszystkie demokratyczne partie, organizacje ludowe i wszystkich patriotów pod przywództwem klasy robotniczej i KPCh”³⁹. W ten sposób powstał „zjednoczony front” kilkuset milionów ludzi pod kierownictwem partii, którzy gwarantują, że cały naród będzie kontynuował marsz naprzód i walkę o dalsze sukcesy. Niemniej walka klasowa, a zarazem patriotyczna, nigdy się nie kończyła. W 1951 r. Mao wzywał do organizacji na wsi, w miastach, w ramach organizacji partyjnej, szkół, zakładów pracy i organizacji sąsiedzkich komitetów, które wzmocniłyby bezpieczeństwo publiczne. W skład takich komitetów mieli wchodzić „rzetelni patrioci”, także spoza partii. Zadaniem komitetów było wyszukiwanie ukrytych kontrrewolucjonistów, szpiegów, zdrajców, w celu ochrony kraju⁴⁰.

W marcu 1960 r., w reakcji na antychińskie wystąpienia w Pakistanie, Mao napisał kolejny tekst na temat potencjalnych wrogów Chin⁴¹. Uznał, że ich liczba na świecie nie przekracza 10 procent całej populacji. Podobny odsetek stanowili, według niego, antykomuniści w samych Chinach. Wyróżnił wśród nich

³⁶ Idem, *Don't Attack on All Fronts*, [w:] *The Writings of Mao Zedong...*, s. 104.

³⁷ Idem, *Closing Speech at the Second Session of the National Committee of the CPPCC*, [w:] *The Writings of Mao Zedong...*, s. 114.

³⁸ Idem, *Resolutions of the Third National Conference on Public Security*, [w:] *The Writings of Mao Zedong...*, s. 192.

³⁹ Idem, *Opening Speech of the Third Meeting of the First National Committee of the CPPCC*, [w:] *The Writings of Mao Zedong...*, s. 219.

⁴⁰ Idem, *Resolutions of the Third National Conference...*, s. 194.

⁴¹ Idem, *On the Anti-China Question*, [w:] *Marxists Internet Archive...* [10.04.2009].

trzy kategorie: elementy imperialistyczne z Zachodu, reakcjoniści z innych krajów oraz rewizjoniści w światowym ruchu komunistycznym. Wrogów tych uważał za stosunkowo nielicznych i niezdolnych do wyrządzenia krzywdy Chinom. A ich działalność mogła wręcz przynieść Chinom korzyści, ponieważ doprowadzi do zjednoczenia chińskiego ludu w celu pokonania bardziej rozwiniętych krajów zachodnich poprzez patriotycznie motywowany rozwój gospodarczy i kulturalny.

Rezultatem takiej filozofii politycznej były kampanie podejmowane przez Mao przez cały czas jego rządów. Prowadziły one do identyfikacji domniemanego wroga i do usunięcia go, czy to przez fizyczną eksterminację, czy poprzez śmierć społeczną, równą wykluczeniu z narodu. Kampanie te prowadzone były na różnych szczeblach organizacyjnych przez niemal cały okres maoizmu, lecz wspomnieć należy przynajmniej o kilku, o zasięgu ogólnokrajowym. Kонтrewolucjoniści byli celem kampanii z 1950 i 1955 r. Lata 1951–1952 to czas kampanii tzw. Trzech Anty (*San Fan*) i Pięciu Anty (*Wu Fan*). Pierwsza skierowana była przeciwko korupcji, biurokratyzacji i marnotrawstwu, druga przeciw korupcji, kradzieży własności publicznej, unikaniu podatków, oszustwie i kradzieży tajemnic państwowych. W 1957 r. rozpoczęła się, będąca odpowiedzią na niespodziewanie szeroką krytykę partii z okresu Stu Kwiatów, Kampania Przeciwko Prawicowcom (*Fan Youpai Yundong*). Ruch Edukacji Socjalistycznej (*Shehuizhuyi Jiaoyu Yundong*), zwany też Ruchem Czterech Czystości (*Siqing Yundong*), zainicjowany przez Mao w 1963 r., miał na celu usunięcie reakcyjnych elementów z KPCh, oczyszczenie z wrogów narodowych polityki, organizacji, gospodarki i ideologii. W czasie rewolucji kulturalnej nagonka na wrogów nasiliła się i przybrała szczególnie barbarzyńskie oblicze w wykonaniu Czerwonogwardzistów. Celem była walka z „czterema starociami”: zwyczajami, kulturą, obyczajami i ideaми. Atakowano prawicowców i kонтrewolucjonistów, za jakich brano intelektualistów, chrześcijan oraz osoby podejrzewane o jakiegokolwiek kontakty z zagranicą. Jedną z głośniejszych akcji tego okresu była kampania przeciwko Lin Biao i Konfucjuszowi (czyli w zakamuflowany sposób krytykująca Zhou Enlaia), rozpętana w latach 1973–1974 przez żonę Mao, Jiang Qing.

Koncepcja wroga wewnętrznego przetrwała i po śmierci Mao. Świadectwem tego były maoistowskie w stylu kampanie ideologiczne, w latach 80. inicjowane przez wewnątrzpartyjną konserwatywną opozycję wobec reform. Były to dwie Kampanie Przeciwko Burżuazyjnej Liberalizacji z lat 1980–1981 i 1986–1987 oraz Kampania Przeciwko Duchowemu Skażeniu z 1983 r. Sam Deng Xiaoping utrzymywał, że w społeczeństwie chińskim nadal znajdują się wrogowie wewnętrzni. Za największe zagrożenie uznał kонтrewolucjonistów, wrogich agentów, a także kryminalistów i inne „złe elementy różnego typu, które podważają porządek społeczny”⁴². Do tej kategorii zaliczono także przestępców gospodarczych, skorpupowanych urzędników, malwersantów, spekulantów. Deng wskazał również

⁴² Deng Xiaoping, *Uphold the Four Cardinal Principles*, „China Daily”, www.english.peopledaily.com.cn/dengxp/vol2/text/b1290.html [25.04.2009].

na nielicznych prowokatorów, m.in. obrońców praw człowieka, których określił jako godne pogardy marionetki obcych mocarstw, pozwalające na obce, szkodliwe ingerencje w wewnętrzne sprawy Chin. I wreszcie, ruch demokratyczny, dążący do obalenia socjalizmu i restauracji kapitalizmu. Oni to mieli sprzeciwiać się polityce Czterech Modernizacji i sabotować chiński rozwój przez tajne kontakty z agentami Guomindangu, jak utrzymywał Deng.

Współcześnie, jeśli jest mowa o wrogu w obrębie ChRL, to podkreślane jest podleganie inicjatywie i wpływowi wroga wobec Chin nastawionych zagranicznych ośrodków. Było tak w przypadku walki z Falun Gong w 1999 r. i wystąpieniu w Tybecie w marcu 2008 r. W oficjalnej interpretacji międzynarodowi wrogowie Chin, wprawdzie nieliczni, lecz aktywni, pod pretekstem obrony praw człowieka próbują zniszczyć odradzającą się potęgę Chin. Wykorzystują dla swoich celów niektórych naiwnych Chińczyków. Wyjściem w tej sytuacji jest reedukacja w więzieniach i obozach pracy. W przypadku znanych dysydentów, jak Wang Youcai, sankcje te łączone bywają z późniejszym wydaleniem z kraju i zakazem powrotu do Chin – a więc *de facto* usunięciem z narodu.

Ideologiczne podstawy polityki wobec mniejszości narodowych

Poza wymiarem klasowym narodu w maoistowskim nacjonalizmie nie brak odniesień etnicznych. W okresie maoistowskim nie powstała ani jedna definicja narodu, która obowiązywałaby przez cały czas. James Townsend wyróżnia cztery narody chińskie⁴³:

- w oparciu o kryteria nacjonalizmu państwowego: w skład narodu chińskiego wchodzi tylko obywatele ChRL, zarówno Hanowie, jak i wszystkie mniejszości narodowe,
- w oparciu o nacjonalizm etniczny oraz rzeczywistość polityczną: narodem chińskim są Hanowie z terytorium ChRL oraz Hanowie, którzy zamieszkują poza granicami kraju,
- na postawie nacjonalizmu etnicznego, przy uwzględnieniu zawłości historycznych, politycznych, migracji: w skład narodu chińskiego wchodzi mieszkańcy ChRL oraz Hongkongu, Macau i Tajwanu,
- na podstawie tzw. chińskości – Chińczycy zamieszkujący zarówno Chiny kontynentalne, jak i każde inne miejsce.

I rzeczywiście, w zależności od potrzeby różne rozumienie narodu chińskiego było i jest nadal wykorzystywane.

Na marginesie wspomnieć można jeszcze maksymalistyczną wizję Chin według Sun Yat-sena. Jego Chiny miały roszczenia wobec takich terytoriów, jak: Hongkong, Korea, Tajwan, Peskadory, Birma, Annam (północny Wietnam) oraz

⁴³ J. Townsend, *Chinese Nationalism*, [w:] *Chinese nationalism*, red. J. Unger, M. E. Sharpe, New York–London 1996, s. 28–29.

obszar na północ od Amuru. Sun wyrażał także sentymenty wobec tych, które niegdyś płaciły trybut chińskiemu cesarzowi, jak wyspy Ryukyu, Siam (Tajlandia), Borneo, archipelag Sulu (na Filipinach), Jawa, Cejlon, Nepal i Bhutan⁴⁴. Mao Zedong we wczesnym okresie również miał zbliżone ambicje. W wywiadzie udzielonym Edgarowi Snowowi w 1936 r. przekonywał, że po zwycięstwie nad Japonią

Mongolia Zewnętrzna dobrowolnie stanie się częścią chińskiej konfederacji. Muzułmanie i Tybetańczycy podobnie stworzą autonomiczne republiki i włączą się do tej federacji. Birma, Indochiny, Korea i Mongolia są bezprawnie zaanektowanymi częściami Państwa Chińskiego i muszą zostać Chinom zwrócone⁴⁵.

Wprawdzie później Mao odszedł od idei państwa federalnego, lecz ambicje terytorialne pozostały.

Sytuacja narodowościowa w Chińskiej Republice Ludowej od początku jej istnienia była skomplikowana⁴⁶ i niepozbawiona znaczenia politycznego. Oficjalna chińska historiografia podkreślała niemal odwieczną jedność państwa chińskiego jako kraju wielonarodowościowego. Przekonywano równocześnie, że aż do powstania Chińskiej Republiki Ludowej nie było równości między grupami etnicznymi – a niektóre cierpiały z powodu niewolnictwa i zacofania, jak Tybetańczycy. Dopiero w ChRL wytworzona została „wielka, zjednoczona rodzina grup etnicznych”, budująca wspólnymi siłami silne, kwitnące Nowe Chiny. W przemówieniu do tybetańskiej delegacji w 1953 r. Mao przekonywał, że należy zjednoczyć wszystkie narodowości, a wszyscy patriotycznie nastawieni Chińczycy, niezależnie od rozróżnienia narodowościowego, powinni się zjednoczyć przeciwko imperializmowi i dążyć do jedności⁴⁷.

Już od samego utworzenia ChRL sprawy narodowościowe znalazły się w centrum zainteresowania nowej władzy i wkrótce zaprzęła ona nauki społeczne do tworzenia nowej polityki narodowościowej. W 1951 r. wszyscy uczeni zajmujący się problematyką mniejszości narodowych zostali przeniesieni do nowo utworzonego Centralnego Instytutu Narodowości (*Zhongyang Minzu Xueyuan*) w Pekinie. Pozycja Instytutu została wzmocniona, gdy do jego działań włączyli się znani socjologowie i antropologowie, tacy jak Fei Xiaotong, Lin Yaohua, Pan Guangdan, Li Youyi. W 1956 r. w ramach Chińskiej Akademii Nauk utworzono instytut zajmujący się badaniem języków mniejszości narodowych. W wyniku połączenia obu tych instytucji w 1961 r. powstał Instytut Narodowości (*Minzu Xueyuan*), kuźnia koncepcji narodowościowych w duchu marksizmu-leninizmu. Badania naukowe tych instytucji prowadzone były w celu prze-

⁴⁴ Sun Yat-Sen, *San Min Chu I: The Three Principles of the People*, China Committee, Institute of Pacific Relations, Szanghaj 1927, s. 33–35.

⁴⁵ Za: M. Yahuda, *The Changing Faces of Chinese Nationalism. The Dimensions of Statehood*, [w:] *Asian Nationalism*, red. M. Leifer, London 2000, s. 28.

⁴⁶ *China's Minority Nationalities*, red. Ma Yin, Pekin 1994.

⁴⁷ Mao Tse-Tung, *Speech at Reception for Tibetan Delegation*, [w:] *The Writings of Mao Zedong...*, s. 420.

kucia ich na cele polityczne. W latach 1950–1951 rozesłano po całych Chinach grupy badawcze, mające wy badać, ile jest mniejszości narodowych w ChRL i które z kilkuset grup aspirujących do tego statusu rzeczywiście nań zasługują⁴⁸. W wyniku przeprowadzonych badań w 1953 r. oficjalnie rozpoznawano 41 mniejszości narodowych. W latach 70., po rozległych badaniach przeprowadzonych przez chińskich antropologów, językoznawców i urzędników, status mniejszości narodowych przyznano 54 grupom, choć ambicje takie wykazywało około 350 grup. Po dodaniu jeszcze jednej mniejszości w 1979 r., Jinnuo, ChRL uznaje obecnie, poza większością grupą Hanów, 55 mniejszości, a kolejnych piętnaście nadal oficjalnie stara się o ten status. Kryteria wyboru niejednokrotnie były kontrowersyjne. Niektóre z mniejszości, jak Yi, zostały stworzone z dość luźno połączonych językowo grup. Mniejszość Hui wyróżniono na podstawie wyznania, poza islamem, grupy wchodzące w jej skład często różni wszystko: język, stroje, muzyka, literatura, obyczaje⁴⁹.

Od lat 50. w chińskiej socjologii i antropologii, w dużej mierze ze względu na bliskie kontakty ze Związkiem Radzieckim, dominowało stalinowskie rozumienie narodowości. Aby zostać uznana za mniejszość narodową, grupa do tego miana aspirująca musiała posiadać wyróżniane przez Stalina cztery elementy, czyli wspólny język, terytorium, życie gospodarcze i układ psychiczny, przejawiający się we wspólnej kulturze. Te kryteria, jako punkt odniesienia, przyjął także Fei Xiaotong, znany chiński socjolog i antropolog, badacz mniejszości narodowych. Według jego poglądów, które dominują w chińskich naukach społecznych, grupy etniczne istnieją obiektywnie i powstają w wyniku ciągnących się przez wiele pokoleń wieloaspektowych procesów społecznych⁵⁰. Fei Xiaotong zawarł w książce *Zhonghua minzu duoyuan yiti geju* (Wzór wieloelementowej jedności narodu chińskiego) teorię narodową, odnoszącą się do specyficznego przypadku, jakim jest naród chiński i stanowiącą alternatywę dla państwa narodowego. Zakłada, że naród chiński (*Zhonghua minzu*) jest całością w ramach chińskich granic, składającą się z 56 grup etnicznych (*minzu*). Ale nie jest to po prostu nazwa zbiorcza dla tych grup, grupy te są bowiem od siebie zależne i nierozdzielne od całości. Każdy z elementów składowych ma swoją tożsamość, wartości, dzieli ten sam los i uczucia. W ramach owej wieloelementowej struktury, grupy etniczne (razem Hanowie i mniejszości narodowe) stanowią poziom podstawowy, zaś naród chiński łączy je na wyższym poziomie. Według tej koncepcji naród chiński kształtował się wokół jądra, jakim są Hanowie. Jednak powstała tożsamość nie jest już Hanów, lecz chińska, stała się wyższą jakością. Tożsamość narodu chińskiego nie wyklucza

⁴⁸ G. Eliyu Guldin, *Chinese Antropologies*, [w:] *Anthropology in China: Defining the Discipline*, red. G. Eliyu Guldin, M. E. Sharpe, New York 1990, s. 9–11.

⁴⁹ D. C. Gladney, *Clashed Civilizations? Muslim and Chinese Identities in the PRC*, [w:] *Making Majorities: Constituting the Nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey, and the United States*, red. D. C. Gladney, Stanford 1998, s. 108.

⁵⁰ Di Yongjun, 'Zhonghua minzu duoyuan yiti' lilun zai renshi [Ponowne rozpoznanie teorii „Wieloelementowej jedności narodu chińskiego”], „Beijing Ribao” 2008, 22.04.

tożsamości etnicznych z niższego poziomu, co w efekcie tworzy jedność w różnorodności, wielokulturową i wielojęzyczną. Wielokulturowość przyczyniła się do stworzenia bogatej kultury chińskiej, która z kolei łączy wszystkich Chińczyków.

Jedność narodu chińskiego ma według chińskich nacjonalistów sięgać najdawniejszych czasów. Stąd zapotrzebowanie na naukowe dowody potwierdzające tę tezę, prowadzone w ramach antropologii, archeologii, paleoantropologii, genetyki, serologii. Antropolog Fumiko Ikawa-Smith bardzo trafnie napisała, że „najważniejszym celem archeologii w Azji Wschodniej jest lepsze zrozumienie przeszłości narodu poprzez poszerzanie zakresu czasowego jego istnienia. Innymi słowy, konstruowanie tożsamości narodowej jest podstawowym zajęciem archeologii”⁵¹.

Równocześnie z tymi badaniami przywódcy przekonywali o jedności i równym statusie wszystkich etnicznych zbiorowości Chin. W 1953 r. Mao Zedong krytykował szowinizm Hanów jako pozostałość reakcyjnych idei klasy panów feudalnych i burżuazji oraz Guomindangu⁵². Kontrakcją była wzmożona edukacja, wzrost liczby tekstów krytykujących szowinizm Hanów w gazetach. Pięć lat później Mao wypowiedział się na temat mniejszości narodowych, sprzeciwiając się rozbijającym jedność Chin regionalizmom⁵³. Przekonywał, że miejsce pochodzenia człowieka nie ma znaczenia, tak jak i przynależność do tej czy innej mniejszości lub podział na mieszkańców Północy i Południa. I choć w wielonarodowościowym państwie, do którego zjednoczenia niejednokrotnie wykorzystywano siłę, nieuchronnie musiało dojść do rozwoju regionalnych nacjonalizmów nie-Hanów, ważniejszym od nacjonalizmu mniejszości narodowych miało być wspólne budowanie komunistycznych Chin.

Kultywowanie wielokulturowości w rozumieniu chińskich marksistów-leninistów oznacza dążenie do zapewnienia przez Hanów materialnego postępu mniejszościom, uznawanym za zacofane. Należałoby się zastanowić nad podobieństwem takiej polityki z tym, co Anthony D. Smith nazywa „misjonarskim” nacjonalizmem i odnajduje go w polityce „wielkich narodów”: Francji, Rosji, Wielkiej Brytanii. Owe narody, realizując politykę kolonialną, uważały siebie za „niosących na swych barkach cywilizację i przekazujących ją ciemnym tubylcom”⁵⁴.

We współczesnych Chinach nacjonalizm jest wyraźnie widoczny. W coraz większym stopniu wpływa nie tylko na wewnętrzne sprawy Państwa Środka, ale może także odnosić się do równowagi na całym świecie. Chińska Republika Ludowa, dysponująca potężną siłą gospodarczą, polityczną i coraz większą militarną, o populacji liczącej ponad 1,3 miliarda ludzi, nie może pozostać na marginesie wspólnoty międzynarodowej. Z rosnącą dumą narodową, umiejętnie podsycaną

⁵¹ F. Ikawa-Smith, *Construction of National Identity and Origins in East Asia: a Comparative Perspective*, „Antiquity” 1999, No. 9.

⁵² Mao Zedong, *Critize Han Chauvinism (Inner-party directive)*, [w:] Marxists Internet Archive... [02.05.2009].

⁵³ Idem, *National Minorities*, [w:] Marxists Internet Archive... [02.05.2009].

⁵⁴ A. D. Smith, *Nacjonalizm...*, s. 61.

i wykorzystywaną przez elity polityczne, naród chiński wkroczył na arenę świata z przekonaniem, że może grać pierwszoplanową rolę w konstruowaniu nowego ładu światowego. Nacjonalizm, będący paliwem tego przekonania, jest siłą, która zdecyduje o kształcie chińskiej obecności. Nie jest jeszcze przesądzone, w jaki sposób to nastąpi, albowiem chiński nacjonalizm posiada wiele twarzy.